

Stefania Lisakowska

Biblioteka Główna Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza : referat ikonograficzny

Zeszyty Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
Biblioteka 3/45, 103-114

1963

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Stefania Lisakowska

**BIBLIOTEKA GŁÓWNA
UNIwersYTETU im. ADAMA MICKIEWICZA
Referat Ikonograficzny**

Referat Ikonograficzny w Bibliotece Głównej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza istnieje od początku 1961r. Przekształcony został z referatu grafiki zorganizowanego w 1953r. w ramach Oddziału Zbiorów Specjalnych. Pracuje w nim jedna osoba w niepełnym wymiarze godzin.

Zbiory graficzne i ikonograficzne były uprzednie luźno przechowywane i zupełnie nieopracowane. O ile chodzi o ich proveniencję, to dużą ich część stanowią zbiory dawnego towarzystwa pod nazwą Historische Gesellschaft für die Provinz Posen. Weszły one częściowo do Biblioteki przed I wojną światową, a częściowo w okresie okupacji. Materiały ikonograficzne służyły jako materiał ilustracyjny dla oświatowej akcji prowadzonej przez Historische Gesellschaft.

Do tego zbioru dochodziły w okresie międzywojennym różne obiekty w drodze egzemplarza obowiązkowego, darów /duplety tablic z Biblioteki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, z Biblioteki Jagiellońskiej, Biblioteki Narodowej i Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie/ oraz w drodze kupna. Znajduje się też pewna ilość tablic, których pochodzenia nie da się obecnie ustalić. Wartość artystyczna posiadanego materiału jest bardzo różna, ponieważ nie to stanowiło kryterium ich wejścia do zbiorów Biblioteki.

Zbiory graficzne naszej Biblioteki zawsze miały bardziej charakter ikonograficzny.

W 1953r. przeprowadzono selekcję zbioru rycin i wyeliminowano pozycje bezwartościowe, a cały zbiór podzielono na następujące grupy: 1. portrety, 2. wyobrażenia postaci historycznych i mitologicznych, 3. gmachy, 4. ogólne widoki miast, 5. reprodukcje obrazów malarzy polskich i obcych, 6. krajobrazy, 7. kostiumologia, 8. satyry i karykatury polityczne, 9. ryciny rozmaitej treści.

Obecny zbiór rycin składa się z:

a/ 1 054 luźnych tablic, z których 737 obiektów pochodzi z dawnego zasobu,

b/ 679 dzieł zwartych zawierających ryciny graficzne,

c/ 83 wydawnictw albumowych zawierających reprodukcje graficzne dzieł różnych artystów.

Wpływy nowych obiektów następują prawie wyłącznie drogą egzemplarza obowiązkowego lub daru, w drodze kupna wpływy są minimalne. Grafiki nie kupuje się, ponieważ Biblioteka nie zamierza powiększać zbiorów grafiki, pozostawiając to Muzeum i Bibliotece Kórnickiej, które specjalizują się w tym kierunku.

W posiadanym zbiorze grafiki najliczniej reprezentowane są miedzioryty z drugiej połowy wieku XVIII oraz staloryty i litografie z XIX i XX wieku. Przeważają dzieła artystów obcych, w większości niemieckich. Spośród znaczniejszych artystów niemieckich, których po kilkanaście prac Biblioteka posiada, należy wymienić następujących:

1. Peter Carl Geissler - 3 litografie barwne pt. "Des Polen Klage", wykonane około 1848r.,

2. Christian Geyser i Johann Conrad Krüger - miedzioryty z XVIII wieku stanowiące reprodukcje malarstwa Christiana Bernarda Rode,

3. Karl Mayer - staloryty z pierwszej połowy XIX wieku, przeważnie wizerunki, jak: Giovanni Batista Belzoni, Georg Cuvier, Abbé Celinek i in.

4. Paul Warster - staloryty z drugiej połowy XIX wieku. Są to portrety, ogólne widoki miast, krajobrazy - np. Alexander von Humboldt, Pressburg, Quebec, Rom, Gensenjagd, Montaneros i in.

W zbiorach graficznych mieści się też szereg prac artystów angielskich. Wymienię kilku ważniejszych:

1. James Hopwood - miedzioryty z drugiej połowy wieku XIX, będące reprodukcjami malarzy polskich i przedstawiające postaci historyczne, jak: "Thadé Kościuszko, élève de l'école militaire" według Józefa Grassiego, Józef Ponia-towski - według Antoniego Brodowskiego oraz Kasimir Malachowski - według Teofila Kwiatkowskiego.

2. Albert Henry Payne - staloryt z drugiej połowy XIX wieku pt. "Pinakothek".

3. John Henry Robiñson - kilka stalorytów z XIX wieku, które są reprodukcjami malarzy francuskich, np. "Edmée" według Giraldona, "Mattea" i "Geneviève" według Charpentier i in.

Prace rytowników angielskich odznaczają się opanowaniem techniki i subtelnością wykonania.

Należy jeszcze wymienić kolekcję krajobrazów i widoków miast rysowanych z natury i częściowo kolorowanych przez

malarza kurlandzkiego z połowy XIX wieku, Wilhelma Siegfrieda Stavenhagena /razem 41 rysunków/. Rysunki wykonane są miękko, precyzyjnie i subtelnie.

Scharakteryzuję teraz kolejno zbiory naszej Biblioteki w poszczególnych grupach rzeczowych:

Grupa 1 - "Portrety" liczy 221 pozycji. Są to przeważnie prace grafików niemieckich, miedzioryty z drugiej połowy XVIII wieku oraz litografie i staloryty z wieku XIX. Przedstawiają wizerunki postaci historycznych, jak Aleksander Wielki, Karol V, Karol XII, Piotr Wielki oraz bohaterów jak Ab-del-Kader, szeregu uczonych różnych narodowości, muzyków, np. w zbiorze pt.: "Porträte der berühmtesten Compositaer. Tonkunst", razem 39 litografii wykonanych przez H.E.Winttera.

Grupa 2 - "Wyobrażenia postaci historycznych i mitologicznych" posiada 31 obiektów artystów polskich i obcych z przewagą tablic litograficznych. Spośród artystów polskich na szczególną uwagę zasługuje grafik wielkopolski z pierwszej połowy XIX wieku, Jan Ligber. Twórczość jego reprezentują przedstawienia postaci Wincentego Kadłubka, Mikołaja Kopernika, Ignacego Krasickiego oraz Macieja Sarniewskiego. Dalej należy wymienić poznańskiego grafika Mariana Jaroczyńskiego /1819-1901/, którego prace wykonane w różnych technikach posiada Biblioteka. Najważniejsze z nich to: wizerunek Tytusa Działyńskiego /akwaforta/, Karola Marcinkowskiego /litografia/, Andrzeja Niegolewskiego /akwaforta/, gen. Tadeusza Tyszkiewicza /litografia/.

Grupa 3 - "Gmachy" mieści 80 rycin z XIX wieku, w tym

55 stalorytów przedstawiających zabytki architektury światowej i polskiej, reprezentujące wszystkie style architektoniczne. Na przykład: styl klasyczny widzimy w architekturze Świątyni Jowicza Kapitoliańskiego, Świątyni Tezeusza w Atenach, Świątyni Westy w Rzymie, styl gotycki w Katedrze Notre Dame de Paris, Katedrze w Chartres, Katedrze w Gnieźnie, styl klasycystyczny w Pałacu Działyńskich w Poznaniu, styl barokowy w Pałacu w Rydzynie i in. Są to prace w większości grafików niemieckich.

Cenną pozycję w tej grupie stanowi 17 miedziorytów, również z połowy XIX wieku, przedstawiających kościoły z terenu Wielkopolski, rysowane z natury przez Konstancję Raczyńską. Materiały te dostarczają wiadomości z historii architektury sakralnej.

Grupa 4 - "Ogólne widoki miast" zawiera 66 stalorytów z XIX i XX wieku, artystów niemieckich, z przedstawieniami miast europejskich i pozaeuropejskich, jak: Adrianopol, Petersburg, Lozanna, Neapel, Padwa, Rzym, Wenecja, San Francisco, Rio de Janeiro i in.

W grupie 5 - "Reprodukcje obrazów malarzy polskich i obcych" mieści się 121 rycin wykonanych w różnych technikach. Z artystów polskich należy wymienić litografa Maksymiliana Fajansa, którego twórczość w naszych zbiorach reprezentuje 30 reprodukcji obrazów historycznych wybitnych polskich malarzy. Wymienię kilku: "Bitwa pod Grunwaldem", "Żółkiewski pod Cecorą" według Juliusza Kossaka, "Bitwa pod Kircholmem" według Ksawerego Pilattiego, "Kazimierz Wielki na uczcie u Mikołaja Wierzyńka" według

Józefa Simmlera, "Morderstwo Przemysława, króla polskiego przez margrabiów brandenburskich" według Lessera, "Królowa Jadwiga i król Władysław Jagiełło wiążąc chrześcijańską do Litwy wprowadzają" według Wojciecha Gersona i in. Z innych prac grafików polskich można wymienić reprodukcje - według Matejki - "Wjazd Jana III do oswobodzonego Wiednia w r. 1683" Edwarda Gorazdowskiego oraz "Śmierć Przemysława" Józefa Cholewińskiego, dalej "Wojna kokosza" według Rodakowskiego - Józefa Szermontowskiego oraz prace Marka Kluczewskiego i Antoniego Oleszczyńskiego.

Grupę 6 stanowią "Krajobrazy". Są to 43 staloryty, w tym 33 obiekty nieznanymi rytownikami i autorami pierwotnego wzoru. Przedstawiają widoki z różnych krajów, m.in. Pola Maratonu, Limode in Japan, Südwestliche Mündung des Mississippi, Via Mala i in., poza tym 41 rysunków z natury przedstawiających krajobrazy z Kurlandii i Inflant, malarza kurlandzkiego z połowy XIX wieku.

Grupa 7 - "Kostiumologia" zawiera 212 barwnych tablic; są to częściowo drzeworyty, staloryty i litografie wydane w Lipsku i Berlinie w latach 1874-1887 przez wydawnictwo "Blätter für Kostümkunde" oraz 50 chromolitografii pt. "Ges modes parisiennes" z lat 1835-1870. Ryciny te stanowią cenny materiał do znajomości kostiumologii zarówno narodów europejskich jak i pozaeuropejskich z XIX i XX wieku.

Grupa 8 - "Satyry i karykatury polityczne" zawiera 5 sztuków kolorowanych, których tematem są wydarzenia z czasów napoleońskich: "S^e Kaiserliche Majestät Napoleon

der Grosse geruhen den Feldzug zu eröffnen und machen Höchst ihre Dispositionen zur Schlacht von la Belle Alliance d. 18 Juny 1815", "La belle Alliance-pour balayer la France", "Ein kleines Spiel für zwei grosse Künner", "Das neue Elba", "Der neue Robinson auf der einsamen Ratten Insel in Süd-Meere St.Helena genannt". Na rycinach tych główną postacią jest Napoleon I Bonaparte przedstawiony karykaturalnie i ośmieszony. Wykonanie rycin jest dość schematyczne. Należy jeszcze wymienić prace poznańskiego grafika Mariana Jaroczyńskiego, będące satyrą polityczną na stosunki polsko-niemieckie. Do nich należą "Erinnerung an Posen" - 5 mniejszych karykatur przedstawiających prześladowanie Wielkopolan przez Prusaków w 1848r. oraz prace graficzne pt. "Linia demarkacyjna", będące satyrą na sytuację wojenną w Wielkopolsce w 1848r.

Grupa 9 - "Ryciny rozmaitej treści" zawiera 121 obiektów.

Z prac artystów niemieckich zasługują na uwagę 3 litografie barwne wykonane w Norymberdze około 1848r., a mianowicie "Des Polen Klage" i "Polnischer Nationalgesang". Odzwierciedlają one sympatie niemieckich kół artystycznych i literackich w stosunku do narodu polskiego w XIX wieku, zwłaszcza w okresach powstań narodowych.

Z reprodukcji Dürera można wymienić miedzioryty, wydane w początkach XX wieku w Berlinie pod wspólnym tytułem "Aus Albrecht Dürers Kupferstichen", oraz cykl drzeworytów, wydanych w Lipsku w pierwszej połowie XIX wieku, znany pod tytułem "Das Marienleben".

W grupie tej na szczególną uwagę zasługuje wykonany gwaszem herb Krzysztofa Ridta, kupca poznańskiego z 1580r.

Tablice wydawnicze niesamoistne, zawarte w albumach i w drukach zwartych, zawierają graficznie odtworzone arcydzieła wielkich malarzy i rytowników: Rembrandta, Rafaela Sanzie, Dürera, Matejki, Grottgera, Chodowieckiego, Wyczółkowskiego i in.

Stan opracowania:

Każda rycina luźna opracowana jest akcesyjnie i wpisana do księgi inwentarzowej, która zawiera następujące rubryki: numer bieżący, sygnatura ryciny, nazwisko i imię rytownika, nazwisko i imię autora pierwowzoru, tytuł ryciny, technika, wiek lub data, wymiary, pochodzenie, wartość lub cena oraz uwagi, w których podaje się nazwę grupy rzeczowej. Następnie każdą rycinę kataloguje się na trzech kartach formatu międzynarodowego, podając u góry karty technikę wykonania, numer inwentarza, miejsce powstania, wydawcę, sposób nabycia, poniżej nazwisko i imię rytownika, tytuł albo treść z opisem. W opisie umieszczają się przy portretach daty biograficzne osoby portretowanej, stanowisko społeczne, sposób przedstawienia osoby, tzn. czy w całej postaci, czy popiersie, wymiar ryciny w milimetrach. W następnej rubryce podaje się stan zachowania ryciny, literaturę, w której dana rycina jest opisana, nazwisko malarza lub rysownika.

Z kart tych układa się 3 katalogi: jeden w porządku alfabetycznym według nazwisk rytowników, drugi według nazwisk malarzy, trzeci katalog według treści. Ryciny

zaopatrzone są na odwrocie w numer inwentarzowy i przechowywane w tokach odpowiednich formatów oznaczonych kolejną cyfrą i numerami inwentarza. Ryciny luźne nie są opracowane w katalogu centralnym naszej Biblioteki.

Katalog tablic wydawniczo niesamoistnych ułożony jest według autorów.

Do chwili obecnej opracowano 963 luźnych rycin oraz 308 tablic wydawniczo niesamoistnych. Pozostaje jeszcze do opracowania 91 tablic luźnych z XIX wieku, wykonanych w różnych technikach i różnych tematycznie.

Oceniając ogólnie zbiory graficzne naszej Biblioteki, należy stwierdzić, że nie posiadają one dużej wartości artystycznej, chociaż szereg tablic cechują istotne walory graficzne. Bowiem, jak już wspomniałam na początku, Biblioteka nasza nie specjalizuje się w zbiorach grafiki.

Poza zbiorami graficznymi posiadamy duży zasób materiałów ikonograficznych, obiektów luźnych i wydawnictw niesamoistnych. Są to fotochemiczne reprodukcje i fotografie o różnej tematyce, jak wizerunki osób związanych z historią, literaturą, muzyką, sztuką, przedstawienia wydarzeń z historii Polski i z historii powszechnej, satyry i karykatury polityczne, widoki miast, gmachy, pomniki, stroje ludowe, ilustracje do literatury polskiej i inne.

Zbiory ikonograficzne, analogicznie jak zbiory grafiki, powiększają się w drodze egzemplarza obowiązkowego i darów. Przy selekcji obiektów przyjmuje się jako kryterium wartości wartość dokumentalną, historyczną, kulturalną itd.

Dotychczasowy zbiór luźnych obiektów, a pochodzący w większości z wspomnianej już Historische Gesellschaft für die Provinz Posen, został uporządkowany i podzielony na grupy tematyczne. Katalog treściowy poszerzył się o nowe grupy tematyczne, a mianowicie: "Zagadnienia i wydarzenia z historii Polski", "Powstania niepodległościowe", "Wydarzenia z historii powszechnej", "Ilustracje do literatury polskiej". Wymienię kilka cenniejszych pozycji w poszczególnych grupach tematycznych.

W grupie "Wydarzenia z historii Polski" na szczególną uwagę zasługuje zbiór "Materiałów do interwencji polskich w parlamencie niemieckim" /52 tablice/ będący darem Bernarda Chrzanowskiego. Są to reprodukcje malarstwa wielkich artystów, między innymi Grottgera z cyklu "Polonia" i "Lituania", ilustracje do pieśni "Jeszcze Polska nie zginęła", wizerunki bohaterów narodowych, jak Tadeusz Kościuszko, medalik Matki Boskiej Częstochowskiej, mapy i gra towarzyska; wszystko to, o żywej tematyce patriotycznej, zostało skonfiskowane przez cenzurę niemiecką.

W grupie "Powstania niepodległościowe" jest szereg ilustracji przedstawiających rozbiory, walki niepodległościowe i klęski, np. "Nie nadeszła jeszcze godzina" - ilustracja symbolizująca 3 rozbiory Polski i powstania niepodległościowe, oraz "Der Polen Abschied von ihrem Vaterlande 1831". Następnie przedstawienie "Powstania Wielkopolskiego 1918/19" w 12 barwnych reprodukcjach artysty malarza Leona Prauzińskiego.

W grupie "Portrety" mamy zbiór pt.: "Deutsche Musiker

Gallerie", 16 fotografii największych muzyków świata jak: Bach, Händel, Beethoven, Mozart, Schumann, Gluck itd., następnie fotografię Mariana Langiewicza, Józefa Łukaszczyka, Władysława Mottego i innych.

Na szczególną uwagę zasługuje tablica z fotografiami 112 uczestników powstania styczniowego 1863r., jak W. Nięgolewskiego, W. Małeckiego, B. Rzepeckiego, J. Meisnera, J. Jesionowskiego, Z. Obrąpalskiego i innych.

Z grupy "Widoki miast" wymienię 4 widoki Poznania z lotu ptaka, wykonane w okresie I wojny światowej: "Posen-Wilhelmplatz" z 400 m, "Posen-Jersitz" z 1 100 m, "Posen Schloss z 500 m, "Posen-Solatsch" z 150 m, poza tym widok perspektywiczny Poznania z około 1617r., fotografię dziorytu z dzieła G. Brauna.

W grupie "Pomniki" posiadamy m.in. fotografię zniszczonego w czasie działań wojennych pomnika Adama Mickiewicza z okresu międzywojennego.

W grupie "Wydarzenia z historii Polski" mieści się ilustracja pt. "Zusammenkunft des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg mit dem König Johann Kasimir von Polen vor Bromberg".

Z grupy "Wydarzenia z historii powszechnej" wymienię fotochemiczną reprodukcję malarza niemieckiego Karla Scherona pt. "Cromwell vor der Schlacht bei Dunbar".

W grupie "Satyry i karykatury polityczne" mieści się ilustracja zatytułowana "Der polnische Protest gegen die Gnesener Schul-Affaire" oraz "Die Befestigung der Ostgrenze durch verschanzte Lager von Breslau nach Bromberg".

Do tej pory sporządzono katalog alfabetyczny według treści dla 281 obiektów ikonograficznych, które równocześnie zostały wpisane do księgi inwentarzowej.

Po opracowaniu pozostałego jeszcze zbioru materiałów ikonograficznych, główny nacisk położony będzie na sporządzenie indeksu wizerunków działaczy ruchu robotniczego i społecznego w XIX i XX wieku z regionu wielkopolskiego.

Materiały ikonograficzne są dość często poszukiwane w naszej Bibliotece przez placówki naukowe, muzea oraz szereg osób - do prac naukowych i wydawnictw. Mogą one być również pomocne historykom sztuki w poszerzaniu wiadomości o architekturze ówczesnych zabytków.